

delse inriktad på att lägga sociologiska frågeställningar på historiskt material. På detta ger boken *Åter till Österlen* en mängd intressanta exempel.

Mats Hellspång, Stockholm

Urban Emanuelsson: *Europeiska kulturlandskap. Hur människan format Europas natur*. Formas, Stockholm 2009. 384 s., ill. ISBN 978-91-540-5977-5.

Urban Emanuelsson, professor vid Sveriges lantbruksuniversitet, har länge varit en av de mest produktiva bland de nordiska biologer och naturvårdare som i sina skrifter har förmått finna en kreativ syntes mellan en naturvetenskaplig och humanistisk grundsyn, t.ex. (i samarbete med några andra författare) i *Det skånska kulturlandskapet* (1985). Ännu ett synbart tecken på detta är *Europeiska kulturlandskap*, en även efter internationella mått sällsynt praktfull och mångfacetterad bok inom det tvärvetenskapliga fältet som kallas miljöhistoria och som avser studiet av mänsklig miljöpåverkan under längre tidsintervall.

I denna rikligt illustrerade volym låter Emanuelsson oss följa historien om hur människan har förändrat landskapet i Europa från förhistorisk tid till våra dagar, med beskrivningens tyngdpunkt på de senaste 5–7 seklerna och med begränsat utrymme för förändringar under 1900-talets senare hälft. En viktig utgångspunkt är att det är ett konstlat och rentav destruktivt perspektiv att skilja mellan natur- och kulturmiljövärd. ”Europas kulturarv innefattar också till exempel träd formade av människan, arternas förekomst på olika platser och olika naturtypers utseende”, konstaterar han och ger därmed boken en tvärvetenskaplig inriktning som bör fånga mångas intresse. Att kultur och miljö befinner sig i växelverkan är ett faktum som inte nog kan betonas, och sällan har det gjorts så pedagogiskt, lättfattligt och praktfullt som i denna volym.

Den historia vi här får ta del av, och som presenteras utan att några speciella förkunskaper i miljöhistoria förutsätts hos läsaren, gör det bl.a. nödvändigt att föra grundläggande ekologiska resonemang. Det gör författaren på ett lyckat sätt, inte minst när det gäller att åskådliggöra markanvändning enligt olika principer från jakt och samlande till modernt handelsgödselbaserat jordbruk. I text och bild får vi inte bara ta del av forskningens resultat, utan även hur man med hjälp av exempelvis pollenanalys, arkeologi och etnologiska

uppteckningar har kunnat dokumentera eller rekonstruera människans förhållande till landskapet i det förflutna, däribland husdjurshållningens historia. Författaren belyser också mindre väl utforskade fält, där det följaktligen finns insatser att göra.

En författare av en framställning av detta slag, som handlar om en hel världsdel i långt tidsperspektiv, riskerar lätt att förlora sig i detaljer, men trots att framställningen förvisso är innehållsrik blir den i mitt tycke aldrig påfrestande att läsa. Tvärtom är läsningen av det stimulerande slag som gör att man bara väntar på att få vända sida, och det utomordentliga illustrationsmaterialet gör den dessutom till en angenäm bok att sitta och bläddra i – en nog så viktig aspekt när det gäller att väcka intresse för ett ämne.

Vad jag själv uppskattar mycket är de många konkreta exempel som ges på hur olika arter har använts av människan och gynnats eller missgynnats av hennes agerande. Emanuelsson kopplar detta till politisk och demografisk utveckling, t.ex. ifråga om markanvändningens sociala dimensioner och hur landskapet på sina håll tidvis har växt igen i samband med krig och pestepidemier. Att potatisen infördes till Europa blev ju, för att bara nämna ett exempel, en väsentlig orsak till den snabba befolkningstillväxten och därmed även till hela det industrialiserade samhället, ett välkänt men inte desto mindre utmärkt exempel på den tänkvärda empiri som Emanuelsson behandlar. Här är återigen bildmaterialet mycket värdefullt; det är mycket imponerande att han själv har tagit merparten av de många fotografierna i de mest skilda delar av Europa och lyckats finna utomordentligt bra exempel på sådant han diskuterar. Den etnologiskt intresserade kan även notera att mycket av detta bildmaterial visar sådana seder och bruk som sannolikt kommer att vara försvunna inom en rätt snar framtid, en aspekt som ger boken ett dokumentärt värde.

När *landskapets* förändringar behandlas blir det lätt så att det enbart blir *land*, dvs. mark, som behandlas. Att Emanuelsson tagit med ett kapitel, även om det inte är så långt, som handlar om havet som resurs, dvs. det man på engelska brukat kalla *seascape*, är därför lovvärt. Fiske, samlande och jakt i marina miljöer har varit av betydelse sedan jägarstenåldern och alltjämt är ju småskaligt kustfiske av betydelse på många håll. Men här kommer författaren även in på resonemang om hur man försökt vinna mark från havet, inte bara i det välkända fallet Nederländerna utan även genom att man exempelvis vallat in grunda havsvikar i södra

Frankrike och därigenom skapat biotoper som gynnat flyttfågelfaunan.

Det är viktigt att påpeka att Emanuelsson ingalunda målar en bild av hur människor under historiens och förhistoriens gång bara präglats av naturvårdande insikter. Tvärtom visar han hur arter utrotades redan mycket långt tillbaks i tiden och hur markanvändning medvetet eller omedvetet lett till arters försvinnande eller tillbakagång. Genom att införa djur- och växtarter från andra delar av världen har också lokala landskap förändrats på sätt som man inte kunnat förutse. Den mexikanska fikonkaktusens utbredning i Medelhavsområdet är rätt välbekant, men Emanuelsson visar även hur exempelvis jätTEGRÖET infördes som foderväxt till Sverige på förslag av Linné och visade sig vara mindre lämplig som sådan än vad man tänkt sig – den kan rentav vara giftig för boskapen – men desto framgångsrikare på våtmarker där den tränger undan inhemska arter. Apropå våtmarker, dessa intressanta miljöer som utdikning har gått hårt åt på flera håll, så har även de sin plats i Emanuelssons

framställning, och han visar (i samarbete med Ingvar Backéus) vilken betydelse de haft när det exempelvis gäller översilningssystem.

En översiktlig litteraturförteckning samt tre olika register över platser, arter och sakord ökar bokens användbarhet. Boken ska väl inte läsas som en forskningsrapport i egentlig mening, men det hindrar inte att även erfarna forskare på det miljöhistoriska området garanterat kommer att ta del av insikter som de inte hade i förväg. Såsom kursbok i utbildningar där mänsklig miljöpåverkan, eller förhållandet natur och kultur, står på schemat bör boken kunna ha sin givna plats. (Den har samtidigt utgivits i en engelsk version av Formas: *The Rural Landscapes of Europe. How Man has Shaped Nature.*) Bortsett från sådana rent akademiska synpunkter så borde den även vara av intresse inför mångas semesterresor – landskapet rymmer historia om mer än sådant som oftast räknas till ”sevärdheterna”.

Thomas Malm, Lund